

UTDRAG AV VALHÅNDBOKA (bokmål)

12 STEMMEGIVNING PÅ VALGDAGEN

Departementet understreker viktigheten av at alle medlemmer av stemmestyrene og valgfunksjonærene for øvrig får tilstrekkelig opplæring, slik at man unngår feil. Stemmemottakerne har et viktig ansvar med å påse at de foreskrevne rutiner følges, da resultatet ellers kan bli forkastede stemmer.

12.2 Tid for stemmegivningen – åpning og lukking av valglokalene

Bestemmelsene om åpningstiden/stemmetiden står i valgloven § 9-3 annet ledd. I utgangspunktet er det valgstyret som fastsetter åpningstiden. Kommunestyret kan imidlertid, med tilslutning fra minst 1/3 av medlemmene, vedta å holde valglokalene åpne lenger enn det valgstyret har vedtatt. Det er likevel slik at det ikke er adgang til å fastsette at lokalene skal holdes åpne ut over kl 21 mandag. Stemmegivningen mandag kan ikke i noe tilfelle foregå senere enn klokken 21.00. For øvrig inneholder ikke valgloven bestemmelser som regulerer stemmetiden, verken søndag eller mandag. Når åpningstiden for stemmegivningen skal fastsettes, må det legges avgjørende vekt på hensynet til velgerne. Departementet forutsetter at velgerne får rimelig tid til å avgi stemme.

I den vedtatte åpningstiden skal valglokalet være åpent hele tiden. Det er ikke anledning til å stenge valglokalene midlertidig, for eksempel for å ha spisepause. Valgstyret (eller kommunestyret) kan imidlertid vedta delt åpningstid av valglokalene, for eksempel at lokalene skal være åpne fra 10.00 - 14.00 og 15.00 - 21.00. Av hensyn til velgerne bør valgstyret bare vedta slike ordninger dersom det blir ansett for å være helt nødvendig.

Det er viktig at stemmestyret er nøye med at dørene til valglokalet åpnes og stenges på nøyaktig de tidspunkter som valgstyret har fastsatt. Når den tid som er fastsatt for stemmegivningen er ute (både søndag og mandag), skal alle som er møtt frem ved valglokalet før stengetid, gis anledning til å stemme, jf. § 9-7. Dersom alle oppmøtte velgere får plass i lokalet, kan dørene til valglokalet stenges. Alternativt må stemmestyret på annen måte sørge for å holde oversikt over hvilke velgere som hadde innfunnet seg før stengetid. Dette kan eksempelvis skje ved at en av valgfunksjonærene markerer slutten på køen utenfor lokalet. Det er svært viktig å påse at ingen velgere slipper inn i valglokalet etter stengetid. Slike tilfeller fører ofte til formelle klager til departementet.

12.3 Universell utforming

Vallokalet må gjerast tilgjengeleg for blinde og svaksynte. Passe på at det ikkje ligg hindringar i vegen og at det er godt lys i vallokalet.

Dersom nokon har problem med å nå røysetlane, kan han/ho få ein konvolutt med alle setlane i (slik som vert brukt ved røystring utanfor vallokalet). Hugs at konvolutten med restsetlane ikkje skal takast inn att.

12.4 Sted for stemmegivningen.

Når kommunestyret/valgstyret skal fastsette antallet valglokaler og hvor stemmegivningen skal foregå, må det legges avgjørende vekt på hensynet til velgerne.

12.5 Kunngjøring av tid og sted for stemmegivning

Valgloven § 9-3 tredje ledd pålegger valgstyrene å kunngjøre tid og sted for stemmegivningen.

12.6 Materiell til stemmegivningen i valglokalet

Stemmestyret må ha følgende materiell i valglokalet:

- Avkryssingsmanntall i papir for vedkommende stemmekrets.
- Ved stortingsvalg: Trykte hvite stemmesedler som er identiske med alle de valglistene som er godkjent i fylket.
- Blanke, hvite stemmesedler i samme utførelse som de trykte sedlene som skal brukes.
- Stempel for stempeling av stemmesedler.
- Konvolutter/omslag til stemmer etter § 9-5 fjerde ledd og valgforskriften § 31.
- Valgurner som kan forsegles og stemmeavlukker.
- Skrivesaker, fortrinnsvis kulepenn til bruk for velgere som ønsker å endre på stemmesedlene. Disse skal være tilgjengelig i avlukkene. Stemmestyret må ha rikelig med skrivesaker i reserve.
- Innpakkings- og forseglingsmateriell.
- Møtebok for stemmestyret.
- Valgloven og forskriften.

Blanke stemmesedler skal ligge ute i lokalet eller i stemmeavlukket sammen med øvrige trykte stemmesedler.

Valgstyret skal - i god tid før stemmegivningen skal begynne - sørge for at et tilstrekkelig antall trykte stemmesedler blir sendt eller levert til alle stemmestyrene i kommunen.

Stemmesedlene bør fortrinnsvis legges inne i stemmeavlukket, hver godkjent listes stemmesedler i en bunke for seg. Stemmesedlene kan imidlertid også legges ut på ett eller flere bord i valglokalet - hver godkjent listes stemmesedler i en bunke for seg. Det er meget viktig at bordet i så fall er avskjermet på en slik måte at andre som oppholder seg i valglokalet, ikke kan se hvilke stemmesedler velgeren tar.

Et medlem av stemmestyret, eller en annen som stemmestyret har utpekt til det, bør jevnlig inspisere stemmeavlukkene eller stemmeseddelbordet/-bordene og forvise seg om at det til enhver tid er tilgjengelig stemmesedler for alle valglistene samt skrivesaker. Det er viktig å påse at det ikke mangler stemmesedler for enkelte valglistene.

Stemmestyret må påse at ikke flere velgere samtidig oppholder seg inne i samme avlukke eller ved samme stemmeseddelbord uten at reglene for assistert stemmegivning følges. Stemmesedlene skal stemples med et "offentlig stempel" før de legges i valgurnen. Valgstyret bestemmer selv hva slags stempler som skal benyttes. En forutsetning er at stempelet skiller seg fra det som benyttes under forhåndsstemmegivningen. Valgstyret må etablere rutiner for å sikre at stempler ikke kommer på avveie

12.7 Ordensregler, forbud mot valgagitasjon mv. i valglokalet

Valgloven § 9-4 første ledd inneholder regler om at det i valglokalet og i de rom velgeren må passere for å komme frem til valglokalet, ikke er tillatt å drive valgagitasjon eller å utføre handlinger som kan forstyrre eller hindre en normal gjennomføring av valghandlingen. Det er videre ikke tillatt for uvedkommende å føre kontroll med hvem som møter frem og stemmer.

Lovens forbud mot valgagitasjon omfatter ikke området utenfor den bygningen der valglokalet ligger. Forbudet omfatter agitasjon mot eller for systemet, politiske partier, oppfatninger eller personer. Det gjelder både muntlige og skriftlige meningsytringer, som å sette opp oppslag, å legge ut eller dele ut brosjyrer og liknende. Medlemmer av stemmestyret og valgfunksjonærer må for eksempel ikke ha jakkemerker og liknende som har politisk innhold.

Lovens bestemmelser innebærer at det ikke vil være tillatt for partier og andre grupper å dele ut stemmesedler inne i den bygningen hvor valglokalet ligger. Utenfor bygningen vil det imidlertid være tillatt med slik utdeling.

Som eksempler på oppførsel som kan gi grunnlag for bortvisning, kan nevnes sjikanering av velgerne og støyende adferd.

Loddsalg, innsamlinger og liknende som kan forstyrre valgavviklingen, er også forbudt i valglokalet og i de rom velgeren må passere for å komme inn i valglokalet.

Stemmestyrets leder eller nestleder kan om nødvendig vise bort personer som opptrer i strid med de forbud som er nevnt foran, jf. loven § 9-4 tredje ledd. En eventuell klage over bortvisning må fremmes etter de vanlige klagereglene i valglovens kapittel 13. Det er grunn til å understreke at adgangen til å vise bort personer fra valglokalet er en ordensforskrift, ikke en stemmerettsregel. Det innebærer at hvis velgeren møter opp i valglokalet på ny, og grunnlaget for bortvisning ikke lenger er til stede, må han/hun få avgi stemme.

Det fremgår av § 9-4 annet ledd at uvedkommende ikke må få kunnskap om forbruket av de forskjellige valglisters stemmesedler. Dette innebærer for det første at stemmestyrets medlemmer eller valgfunksjonærene ikke må gi opplysninger til uvedkommende, for eksempel pressen, om forbruket av stemmesedler. Forbudet omfatter også at pressen eller andre gis adgang til stemmeavlukkene – eller andre steder hvor stemmesedlene er lagt ut – for å se hvordan det ligger an med stemmeseddelforbruket.

12.8 Forbud mot velgerundersøkelser og liknende i valglokalet

Valglovgivningen bygger på prinsippet om at valget er hemmelig. Det er valgstyrets oppgave å legge forholdene fysisk til rette slik at hemmelig valg blir en realitet. I forbindelse med valghandlingen må velgerne ikke bli utsatt for press når det gjelder å røpe hva de har stemt. Dersom en velgerundersøkelse blir foretatt inne i valglokalet, kan mange velgere oppfatte dette som et uønsket press. Noen kan også oppfatte et slikt opplegg dit hen at det er valgmyndighetene som står bak undersøkelsen og at de derfor er forpliktet til å svare.

Valgloven § 9-4 første ledd inneholder derfor en regel om at det i valglokalet og i de rom velgeren må passere for å komme frem til valglokalet, ikke er tillatt å foreta velgerundersøkelser eller liknende utspørring av velgerne.

12.9 Stemmegivning i valglokalet

12.9.1 Innledning

Reglene om fremgangsmåten ved stemmegivning i valglokalet er fastsatt i loven § 9-5 og forskriften § 30.

12.9.2 Logistikk i valglokalet

Valgloven inneholder ingen bestemmelser om hvordan et valglokale skal settes opp eller organiseres fysisk (logistikken). Det er opp til valgstyrene å bestemme hvordan og i hvilken rekkefølge velgeren skal ledes gjennom ulike trinn i stemmegivningen.

Organiseringen av valgtinget bidrar til å redusere muligheten for feil, og departementet mener at stemmegivningen i valglokalet har *tre sentrale elementer* som skal gjennomføres ved stemmestyrets bord:

- 1) Valgfunksjonæren skal krysse av i manntallet for velgerens navn.
- 2) Valgfunksjonæren skal stemple stemmeseddelen.
- 3) Velgeren skal legge stemmeseddelen i urnen. (Unntak for velgere som ikke tilhører kretsen jf punkt 12.9.4)

Det er viktig at dette blir utført i nær sammenheng og i nevnte rekkefølge. I tillegg må valgfunksjonærer ha oppmerksomhet og kontroll over alle disse punktene. Stemmeurnen bør plasseres på eller i umiddelbar nærhet av sted for avkryssing i manntallet og for stemping av stemmeseddel. Urnen skal ikke plasseres på et sted i lokalet der den er uten tilsyn. Valgfunksjonæren må være påpasselig når det gjelder å kontrollere at velgeren legger stemmeseddelen i urnen, og at denne er stemplet. Dersom en velger som er avkrysset i manntallet forlater lokalet uten å legge stemmeseddelen i urnen, bør dette registreres og protokolleres i stemmestyrets møtebok hvis mulig.

12.9.3 Fremgangsmåte og rutiner ved stemmegivning

Alle velgere som møter opp i valglokalet på valgdagen(e) skal som utgangspunkt få avgi stemme. Velgere som er ukjent for stemmemottaker og som ikke kan legitimere seg, må henvises til å komme tilbake med legitimasjon. Stemmestyret skal ikke motta stemmer fra ukjente velgere som ikke kan legitimere seg. Stemmestyret må være bevisst på at det når det krysser av for velgeren i manntallet, går god for at velgeren faktisk er den han eller hun utgir seg for å være. Se om kravet til legitimasjon i punkt 10.9 som gjelder tilsvarende på valgtinget.

Velgerne skal krysses av i manntallet før de legger stemmesedlene i urnen. Loven har ikke regler som fastsetter om manntallsavkryssingen skal skje før eller etter at velgeren har vært i stemmeavlukket. Det avgjørende er at det skjer før stemmesedlene legges i urnen. Ved hvert valg blir det enkelte steder registrert flere stemmesedler i urnen enn kryss i manntallet, at noen velgere har brukt blank stemmeseddel som "omslag" og at velgere legger stemmeseddel i urnen uten at den er stemplet. Avvik mellom antall kryss i manntallet og antall stemmesedler i urnen skal *ikke* forekomme.

Det antas at den vesentligste årsaken til slike feil skyldes manglende oppmerksomhet fra stemmemottaker. God logistikk i valglokalet er nødvendig, se punkt 12.9.2.

Stemmeseddelen skal brettes sammen slik at det ikke er synlig hvilken valgliste velgeren stemmer på. Velgeren skal foreta denne sammenbrettingen ”i enerom og usett”, jf. § 9-5 tredje ledd. Deretter leverer velgeren stemmeseddelen til stemmestyret som stempler seddelen med et offisielt stempel. Etter at stemmeseddelen er blitt stemplet, legger velgeren den ned i en urne.

Departementet presiserer at det er viktig å ta forholdsregler for å sikre at velgernes stemmegivning ikke blir kjent for uvedkommende. Spesielt bør en legge vekt på å forhindre at velgerne bretter stemmesedlene feil vei, slik at det er synlig hvordan han/hun har stemt. Dette er helt vesentlig for å sikre prinsippet om hemmelig valg, og å gardere seg mot at uvedkommende kan kontrollere hvordan velgeren har stemt. Det er stemmestyrets ansvar å påse at velgerne ikke kommer ut av avlukkede stemmeseddeler brettet feil. Dette kan oppnås ved at et medlem av stemmestyret – eller en valgfunksjonær – er plassert utenfor avlukkene, og viser velgerne tilbake inn i avlukkede dersom man registrerer at seddelen er brettet feil vei. Et annet tiltak kan være at et stemmestyremedlem eller en funksjonær gir velgerne veiledning om hvordan stemmesedlene skal brettes før de går inn i avlukkede. I alle valglokaler bør det finnes informasjon om hvordan stemmesedlene skal brettes. Slik informasjon bør finnes både inne i avlukkene og på andre steder i lokalene.

Det er også viktig med gode rutiner rundt stemping av stemmeseddelen før den blir lagt ned i urnen. I 2002 ble det utarbeidet en internasjonal standard om gjennomføring av valg (The Code of Good Practice in Electoral Matters) av Venezia-kommisjonen. Denne standarden er ikke juridisk bindende, men blir ofte benyttet som referanse når internasjonale valgobservatører vurderer valgsystemene i ulike land. Artikkel 35 i standarden fastsetter:

”The voter should collect his or her ballot paper and no one else should touch it from that point on.”

Dersom velgeren leverer fra seg stemmeseddelen til den som skal stemple seddelen, kan det hevdes at dette er i strid med den siterte bestemmelsen, selv om seddelen er brettet sammen slik at ingen kan se hvilken valgliste den gjelder. Departementet mener det er mulig å oppfylle standardens krav, dersom en går frem slik at velgeren legger den sammenbrettede stemmeseddelen på stemmestyrets bord og holder fast i den mens den blir stemplet, uten at den som bruker stempelet er i direkte fysisk kontakt med seddelen. En annen løsning kan være at velgeren selv får stemple seddelen før den legges i urnen. I det sist nevnte tilfellet bør det benyttes særskilte stempelmaskiner, ikke håndstempel.

Dersom velgeren ved en feiltakelse skulle komme til å legge en ustemplet stemmeseddel i urnen, må stemmestyret ikke åpne urnen og ta ut stemmeseddelen for å stemple den. Feilen rettes heller ved at velgeren får anledning til å hente en ny stemmeseddel som valgfunksjonæren stempler før den legges i urnen. Den ustemplede stemmeseddelen vil bli forkastet. Slike tilfeller må noteres siden det vil føre til avvik mellom mottatte stemmegivninger og antall kryss i manntallet. Avvik skal protokolleres i stemmestyrets møtebok.

Både stemmestyrene og valgstyrene er pålagt å bokføre alt som behandles på valgtinget, jf. valgloven § 10-7, jf. valgforskriften § 41. Departementet vil vise til at formularer for

protokollering og disses krav formelt er en forskrift og at kommunene er forpliktet til å benytte disse. Av formularene fremgår det at antall kryss i manntallet skal avstemmes mot avgitte stemmer og at avvik skal grunngis.

12.9.4 "Fremmede" stemmer/ikke i manntallet i kommunen

Velgere som ikke er manntallsført i stemmekretsen – men trolig i en annen del av kommunens manntall – skal også få avgi stemme ("fremmede stemmer"), jf. § 9-5 fjerde ledd og forskriften § 31. Det fremgår av valgloven § 9-5 fjerde ledd, sammenholdt med forskriften § 31, at også velgere som ikke er innført i manntallet skal få avgi stemme på valgdagen, for eksempel dersom velgeren er nektet stemmerett ved valgstyrets kjennelse. Velgere som er manntallsført i en annen kommune må henvises dit.

Disse velgerne skal ikke legge stemmeseddelen ned i valgurnen etter at den er blitt stemplet. Stemmestyret skal i stedet levere en stemmeseddelkonvolutt til velgeren. Velgeren legger seddelen/sedlene i stemmeseddelkonvolutten og leverer den til stemmestyret, som skal legge konvolutten i et særskilt omslag. Omslaget skal klebes igjen, og velgerens navn, fødselsdato og adresse skal skrives utenpå. Etter at stemmegivningen er slutt leveres omslaget til valgstyret.

12.9.5 Velgere som er krysset av i manntallet/som har forhåndsstemt

Det er ikke adgang til å "stemme om igjen" på valgtinget i den forstand at en velger som har forhåndsstemt kan ombestemme seg og stemme på nytt på valgtinget. Etter § 31 i forskriften skal likevel en velger som krever å få avgi stemme, ikke avvises, selv om det er krysset av i manntallet for at velgeren har avgitt forhåndsstemme. Begrunnelsen er at det kan forekomme feil ved avkryssingen.

Er det krysset av i manntallet for at velgeren har forhåndsstemt, skal velgeren ikke legge stemmeseddelen/-sedlene ned i valgurnen. Den/de skal behandles på samme måte som stemmer fra velgere som ikke står i manntallet i kretsen.

12.9.6 Velgere som trenger hjelp ved stemmegivningen

Hvilke regler som gjelder når velgeren har behov for praktisk hjelp, står i § 9-5 femte ledd.

Dersom en velger har behov for hjelp til å avgi stemme, har vedkommende rett på hjelp fra stemmestyret, altså fra en valgfunksjonær. Dette er hovedregelen. Enkelte velgergrupper kan *i tillegg* ha med seg én annen hjelper etter eget valg. Retten til en ekstra, selvvalgt hjelper gjelder kun velgere med alvorlig fysisk eller psykisk funksjonshemming. Hensikten med bestemmelsen er å beskytte velgere mot utidig press.

Den tidligere retten til selv å velge ut en hjelper tilkommer nå altså kun enkelte velgere, og det skal uansett være til stede en valgfunksjonær i tillegg.

Loven slår fast at det er velgeren selv som skal peke ut den ekstra hjelperen. Dersom en annen enn velgeren kommer med en henvendelse til stemmestyret om å hjelpe velgeren, bør stemmestyret ta kontakt med velgeren for å forsikre seg om at det er velgerens eget ønske som kommer til uttrykk. Det er viktig at stemmestyret prøver å sikre at det ikke foregår press mot eller utilbørlig påvirkning av velgeren.

Det stilles ikke særlige krav til den ekstra hjelperen, så som at vedkommende har oppnådd en viss alder, eller er stemmeberettiget e.l.

Uttrykket ”nødvendig hjelp” innebærer at valgfunksjonæren/hjelperen kan være med velgeren inn i stemmeavlukket og hjelpe med det som er nødvendig for at velgeren skal få avgitt stemme.

Loven pålegger stemmestyret å gjøre eventuelle ekstra hjelpere oppmerksom på at de har taushetsplikt om velgerens stemmegivning. Stemmestyremedlemmene/funksjonærene er å anse som offentlige tjenestemenn i forvaltningslovens forstand, og dermed underlagt dennes regler om taushetsplikt, bl.a. når det gjelder kunnskap om enkeltpersoners stemmegivning.

Det er ulike årsaker til at velgere trenger hjelp i forbindelse med stemmegivningen. Det kan være for eksempel bevegelseshemming eller andre årsaker, som synshemming, dysleksi eller psykisk utviklingshemning. En del av disse velgerne har problemer med å lese eller å forstå skilt og andre skriftlige anvisninger og trenger derfor hjelp til å orientere seg i valglokalet, selv om de ikke har ”synlige” funksjonshemninger. Det er viktig at medlemmene i stemmestyret/valgfunksjonærene er oppmerksomme på, og imøtekommende overfor disse velgerne. Det er også viktig for disse velgerne at det er enkelt å bli oppmerksom på hvem en kan henvende seg til for å få orientering og hjelp så snart en kommer inn i valglokalet.

12.9.7 Stemmegivning umiddelbart utenfor valglokalet

Departementet vil understreke at alle som er i stand til å ta seg inn i valglokalet på egen hånd, skal gjøre det og avgi stemme på vanlig måte inne i valglokalet. Bare velgere som ikke er i stand til å ta seg inn i valglokalet, kan avgi stemme umiddelbart utenfor, til to stemmemottakere (stemmestyrets medlemmer eller valgfunksjonærer), jf. loven § 9-6 og forskriften § 32.

Dersom velgeren er manntallsført i vedkommende del av manntallet, skal avkryssing skje før velgeren får utlevert stemmesedler. Stemmемottakerne bringer med seg følgende:

- et sett med stemmesedler, med en seddel for hver valgliste (for alle valg)
- et stempel
- en urne.

Velgeren skal – eventuelt med assistanse i tråd med regelverket – brette sammen stemmeseddelen/-sedlene og levere stemmegivningen til stemmemottakerne, som stempler den/disse. Deretter legger velgeren selv stemmegivningen ned i urnen. Stemmемottakerne skal deretter bringe urnen inn i valglokalet. Stemmesedler som blir til overs, må ikke tas tilbake.

12.9.8 Velgere med nedsatte kognitive evner

Utfordring dersom veljar ikkje forstår at han/ho er i ein røystesituasjon, eller at veljaren har problem med å gjere greie for kva liste han/ho ønskjer å røyste på. Utgangspunkt er at veljaren sjølv avgjer om han/ho vil røyste. Det er viktig at valmedarbeidaren er merksam på at det er veljaren som avgjer kva han/ho skal røyste. Dersom veljaren har med ein person til å hjelpe seg, skal det alltid vere ein valmedarbeidar i tillegg inne i avlukket,

13 FORSEGLING OG OPPBEVARING AV VALGMATERIELL

13.1 Krav til forsegling

Valgurner skal være forseglet under stemmegivningen. Reglene om forsegling er tatt inn i valgloven § 8-4 (9) (under forhåndsstemmegivningen) og § 9-5 (6) (på valgtinget).

Det er viktig at valgurnene – på alle stadier i valgavviklingen – skal være forseglet under selve stemmegivningen, det vil si når de blir benyttet av velgerne. Hvorvidt stemmegivningen foregår i forhåndsstemmeperioden eller på selve valgdagen er uten betydning for kravet om at valgurnene skal være forseglet når valglokalene er åpne for stemmegivning. Kravet til forsegling gjelder også under oppbevaring og transport, se punkt 13.3.

13.2 Tømming av urner

Det er ikke noe i veien for, og det vil også være behov for, å bryte forseglingen fra tid til annen når urnen ikke er i bruk. Det vil også kunne bli nødvendig å bryte forseglingen hvis urnen blir full under selve stemmegivningen. Det samme gjelder der stemmegivningen skal videresendes til andre kommuner. Det er ikke noe i veien for at det benyttes egne urner til stemmegivninger som tilhører andre kommuner. Stemmegivningen bør imidlertid videresendes til rett kommune fortløpende.

13.2.2 På valgtinget

En ordning med forseglede valgurner på selve valgdagen, vil normalt kreve flere urner eller gode prosedyrer for tømming. Det er viktig at det etableres trygge rutiner for tømming av urnene, slik at det ikke skjer noe urettmessig med innholdet.

Framgangsmåten ved tømming av urner på valgdagen reguleres av valgforskriften § 33. Dersom det er nødvendig å tømme valgurner i løpet av valgdagen, skal valgstyret sørge for at stemmestyrene benytter følgende prosedyre:

1. Forseglingen av valgurnen skal brytes av minst to av stemmestyrets medlemmer i fellesskap.
2. Innholdet tømmes umiddelbart over i egnet emballasje som forsegles og merkes med serienumre.

Eksempler på egnet emballasje kan være forseglede aluminiumskasser og esker eller fargede plastsekker som forsegles med strips. Benytter man seg av plastsekker må disse være solide og de bør ha en spesiell farge for å skille dem fra vanlige avfallssekker. Det må ikke benyttes avfallssekker.

Valgstyret skal sørge for at stemmestyret følger den angitte prosedyren for tømming. Det er opp til valgstyrene å skaffe egnet emballasje og strips for forsegling. Valgstyret må også sørge for et system med merking av emballasjen med serienumre. Det kan være hensiktsmessig å tildele hvert valglokale et visst antall serienumre.

13.3 Oppbevaring og transport av valgmateriell

Valgloven § 9-8 slår fast at alt valgmateriell skal oppbevares og transporteres på betryggende måte. Departementet har i forskriften §§ 29 a og 34 fastsatt nærmere regler om oppbevaring og transport av valgmateriellet.

Det er for det første fastsatt at valgstyret har ansvar for å etablere betryggende rutiner for oppbevaring og transport av valgmateriell i *alle* faser av valggjennomføringen. Valgstyret avgjør – ut fra lokale forhold – hvordan valgmateriellet, manntall, stemmesedler, urner mv., skal oppbevares.

Emballasjen med stemmesedlene må oppbevares på en slik måte at de er utilgjengelige for uvedkommende. Avgitte stemmer skal oppbevares slik at de ikke blir blandet sammen med de øvrige stemmesedlene eller annet valgmateriell.

Bestemmelsen fastsetter videre et krav om forsegling i alle situasjoner hvor valgmateriell etterlates uten direkte oppsyn av valgmyndighetene. Forsegling bør skje ved hjelp av lakk og segl, eller annet forseglingsutstyr som sikrer at uvedkommende ikke kan få tilgang til materiellet uten at dette synes. Stemmestyrets leder – eller en annen person som valgstyret utpeker – har ansvaret for å ta vare på forseglingsmateriellet.

All transport av valgmateriell skal foregå på hurtigste betryggende måte og uten unødige forsinkelser. Valgstyret har ansvaret for å etablere forsvarlige rutiner her. De som oppbevarer forseglingsutstyr kan ikke forestå transport av materiellet. Heller ikke kan vedkommende utføre eventuelt vakthold.